

Critical Analysis of the Wahhabi View Accusing the Shia of Exaggeration in Believing in the Occult Powers of the Ahl al-Bayt: Based on Rational and Argumentative Theology

Mohammad Akbari¹ ,
 Sara Niazmand²,
 Mahin Norouzi³

1. Assistant Professor, University of Qur'anic Sciences and Knowledge,
Qom, Iran (**Corresponding Author**).

akbari@quran.ac.ir

2 Level-four seminary student, Field of Islamic Theology, Masoumiyeh
Higher Education Institute, Qom, Iran.

saraniazmand97@gmail.com

3. Level-four, Field of Comparative Exegesis, Masoumiyeh Higher Education Institute, Qom, Iran.

m.norouzi324@gmail.com

Article Info	EXTENDED ABSTRACT
Article Type: Research	The issue of "exaggeration" and its attribution to Imami Shia—especially regarding the belief in miracles, knowledge of the unseen, and ontological guardianship of the Ahl al-Bayt (as)—has long been one of the central foci of theological conflict and a tool used by the Wahhabi movement for takfir (excommunication) and "othering." By adopting a specific and literalist reading of operational monotheism and monotheism in worship, Wahhabism considers any attribution of occult or supernatural agency to other than God as a departure from the circle of religion and absolute polytheism. This research
Article history:	
Received: 2025/10/15	
Revised: 2026/04/19	
Accepted: 2026/07/05	
Online Publication: 2026/09/23	
Keywords: Exaggeration, Wahhabism, Occult Powers of the Ahl al-Bayt, Ontological Guardianship, Operational Monotheism, Permitted Power.	
Cite this article	Akbari, M., Niazmand, S., & Norouzi M. (2026). Critical Analysis of the Wahhabi View Accusing the Shia of Exaggeration in Believing in the Occult Powers of the Ahl al-Bayt: Based on Rational and Argumentative Theology. <i>Philosophia et Theologia: Dialogues in Criticism and Reflection</i> , 31(3), pp. 1-28. https://doi.org/10.22081/jpt.2025.73186.2289

© **The Author(s)**; **Publisher:** Islamic Sciences and Culture Academy

<https://doi.org/10.22081/jpt.2025.73186.2289>

aims to investigate the foundations of this accusation with a critical approach, utilizing rational and argumentative theology as well as textual traditions from both Islamic schools of thought. The fundamental issue in this controversy is the conflation of "independent power" with "divinely permitted power," as well as reducing a dispute over instances to a conceptual and theological disagreement. The importance of this research lies in refuting the foundations of takfir, proving the rational plausibility of Shia doctrines in the light of operational monotheism, and elucidating the harmony of Quranic verses and narrative traditions concerning the occult actions of the divine saints.

This research has been organized using a descriptive-analytical method, relying on library and documentary research tools. The methodological framework of the article is based on conceptual analysis, logical formulation of the claims of the Salafi and Wahhabi movements (especially the views of Ibn Taymiyya, Muhammad ibn Abd al-Wahhab, and Al al-Shaykh), critical analysis of the exegetical and narrative texts of both Islamic schools (focusing on the context of verses related to miracles and the qualifier "بِإِذْنِي" [with My permission], and traditions accepted by Ahl al-Sunnah), and finally, the formulation of a theological-philosophical argument based on the system of vertical causality and divine proximity in Islamic wisdom.

The findings of the research indicate that Wahhabism's claim regarding a definitive entailment between the belief in occult powers and polytheism lacks any solid rational or traditional basis. In the domain of textual tradition, the Holy Quran—by repeatedly asserting the qualifier "بِإِذْنِي" in the miracles of Jesus (as) (such as the revival of the dead and the creation of a bird) and describing the transfer of the throne of Bilqis by Asif ibn Barkhiya relying on "عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ" knowledge from the Book"—proves that the manifestation of extraordinary acts from pious, permitted servants is not only not a violation of monotheism, but rather the channel and sign of the realization of operational monotheism. In the narrative texts of Ahl al-Sunnah and Wahhabism, events such as "يا سارية الجبل" (O Sariya, the mountain!), Umar's letter to the Nile, and intervention in the earthquake of Medina are also regarded as miracles and illuminations,

and have been accepted. This demonstrates a behavioral duality and internal contradiction within the intellectual apparatus of Wahhabism; because they permit the principle of occult agency for the Companions, yet label the attribution of a degree of it to the Ahl al-Bayt (as) as heresy and exaggeration. Therefore, the real dispute is one of "instances" , not "concepts." From a rational standpoint, the argument of vertical causality also shows that the agency of a proximate servant, due to annihilation in God , is situated along the line of divine agency, and the negation of independence inherently prevents the realization of polytheism.

The foundations of the Wahhabi accusation against the Shia regarding the occult powers of the Ahl al-Bayt (as) stem from a conflation of two fundamental concepts in Islamic theology: "independent power," which is exclusive to the divine essence, and "permitted power," which is realized through God's permission and will in His special servants. The Shia have never placed the Ahl al-Bayt (as) on a par with God, but rather have considered them as channels of the divine will; hence, the belief in their occult powers is in truth an affirmation of operational monotheism, not a departure from it. First, based on the Quran and Sunnah, any power manifested by special servants is meaningful only within the framework of "by the permission of Allah," and denying it is an explicit denial of Quranic concepts. Therefore, believing in permitted power is not an instance of exaggeration, but a manifestation of true faith in the divine will. Second, the disagreement between the Shia and Wahhabism is not in the definition of exaggeration, but in the application of its instance. Wahhabism denies the very same divinely permitted powers for the Ahl al-Bayt (as) that it accepts for the Companions and its own caliphs, thereby erroneously elevating a dispute over instances to the level of conceptual disagreement, whereas the meaning of exaggeration is uniform in both schools, and only the accepted instances differ. Third, the Shia belief in occult powers is supported by solid traditional and rational proofs. The Quran affirms the possibility of this principle through its explicit statement of the permitted extraordinary acts of Jesus (as) and Asif ibn Barkhiya, and the Sunnah affirms it through traditions concerning the miracles of Umar ibn al-Khattab and divine saints.

Furthermore, based on causality, reason also considers ontological guardianship to be rational within the radius of God's will. Fourth, despite such evidence, insisting on takfir and the accusation of exaggeration is neither a defense of monotheism nor a fair scientific or religious boundary; rather, it is a transgression of limits. With this approach, Wahhabism ignores the manifestation-oriented reality of monotheism and ultimately falls into another form of exaggeration: exaggeration in denying the manifestations of God's power in righteous saints, which is the very essence of epistemic deficiency and intellectual extremism.

نقد دیدگاه وهابیت در اتهام غلو به شیعه در اعتقاد به قدرت‌های غیبی اهل بیت علیهم السلام باتکیه بر کلام عقلی و استدلالی

محمد اکبری^۱ سارا نیازمند^۲ مهین نوروزی^۳

۱. استادیار، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، قم، ایران (نویسنده مسئول).
akbari@quran.ac.ir

۲. طلبه سطح چهار، رشته کلام اسلامی، موسسه آموزش عالی معصومیه، قم، ایران.
saraniazmand97@gmail.com

۳. سطح چهار، رشته تفسیر تطبیقی، موسسه آموزش عالی معصومیه، قم، ایران.
m.noroziz324@gmail.com

نقد و نظر

نقد دیدگاه وهابیت در اتهام غلو به شیعه در اعتقاد به قدرت‌های غیبی اهل بیت علیهم السلام باتکیه بر کلام ...

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی	وهابیت با تفسیر ظاهری از توحید افعالی، هرگونه تصرف یا علم غیبی را
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۲۳	ویژه خدای متعال می‌داند و نسبت آن به اولیای الهی را خروج از مرز توحید
تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۱/۳۰	می‌پندارند. چالش بنیادی در این میان، خلط میان قدرت استقلالی و قدرت
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۴/۱۴	مأذون الهی و نیز بی‌توجهی به نظام وساطت اراده الهی در عالم است؛
تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۵/۰۷/۰۱	موضوعی که منشأ اختلاف مفهومی میان دو مکتب نیست، بلکه نزاعی
کلیدواژه‌ها:	مصادقی در تعیین محل این قدرت‌هاست. پژوهش حاضر با روش توصیفی
غلو، وهابیت، قدرت‌های	– تحلیلی، و با بهره‌گیری از منابع قرآنی، روایی و عقل فلسفی، این مبانی را
غیبی اهل بیت علیهم السلام، ولایت	بازخوانی و نقد کرده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که باور به قدرت‌های
تکوینی، توحید افعالی.	غیبی به اذن الهی نه تنها منافاتی با توحید ندارد، بلکه بر آن استوار است؛
	زیرا قرآن کریم، اعطای قدرت غیرعادی را به بندگان خاص خداوند تصریح
استناد: اکبری، محمد؛ نیازمند، سارا؛ نوروزی، مهین ۳. (۱۴۰۵). نقد دیدگاه وهابیت در اتهام غلو به شیعه در اعتقاد باتکیه بر کلام عقلی و استدلالی. نقدونظر، ۳۱(۳)، صص ۱–۲۸.	

<https://doi.org/10.22081/jpt.2025.73186.2289>

ناشر: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
© ۱۴۰۵ «نویسندگان دارنده حق مؤلف مقاله خود بدون محدودیت هستند»

می‌کند. تحلیل روایات اهل سنت مانند واقعه «یا ساریه الجبل»، پذیرش ضمنی همین قدرت‌ها را از سوی سلفیان نشان می‌دهد. از دیدگاه عقل نیز ولایت تکوینی در امتداد اراده خداوند معنا می‌یابد، نه در عرض آن. بنابراین نتیجه نهایی پژوهش تأکید می‌کند که اتهام غلو بر شیعه در این باب بی‌اساس است و اعتقاد به قدرت مأذون اهل بیت علیهم‌السلام، تجلی توحید افعالی و ایمان به نظام الهی در هستی است.

نظر
صدر

سال سی و یکم، شماره ۳، ۱۴۰۵

مقدمه

یکی از چالش‌های بنیادین کلامی که در طول تاریخ تفکر اسلامی، زمینه‌ساز شکل‌گیری تقابل‌های هویتی و انشقاق‌های فرقه‌ای بوده، مسئله «غلو» است. این مفهوم، به‌ویژه در گفتمان سلفی معاصر و مشخصاً جریان وهابیت، به ابزاری اصلی برای «دیگری‌سازی» و تکفیر شیعیان امامیه بدل شده است. محور اصلی این اتهام، اعتقاد شیعه به وجود قدرت‌های غیبی و کرامات برای اهل بیت علیهم‌السلام است؛ امری که وهابیت آن را خروج از دایره اسلام می‌داند. این رویکرد تقابلی که پیامدهای اجتماعی و سیاسی ویرانگری نیز به همراه داشته است، اهمیت پرداختن علمی، استدلالی و به دور از پیش‌داوری به این موضوع را دوچندان می‌سازد. این مقاله درصدد است تا باتکیه بر ادله عقلی و نقلی، به تحلیل و نقد مبانی دیدگاه وهابیت در این زمینه بپردازد و نشان دهد که اتهام ذکرشده، ریشه در فهمی نادقیق از مفهوم غلو و خلط میان نزاعی مفهومی و مصداقی دارد.

برای دستیابی به این هدف، پژوهش حاضر در پی پاسخ به پرسش‌هایی اساسی است: مفهوم دقیق غلو از منظر شیعه، اهل سنت و وهابیت چیست و چه تمایزهای کلیدی میان این تعاریف وجود دارد؟ مبانی استدلالی وهابیت در متهم ساختن شیعه به غلو کدام‌اند و این استدلال‌ها بر چه پیش‌فرض‌هایی استوار شده‌اند؟ در مقابل، پاسخ‌های نقلی (قرآنی و روایی) و عقلی شیعه به این اتهام چیست و چگونه می‌توان براساس این ادله، مرز میان اثبات کرامت و افتادن در ورطه غلو را تبیین کرد؟ و سرانجام اینکه، آیا اختلاف موجود، یک اختلاف بنیادین بر سر «مفهوم» غلو است یا نزاعی ثانویه بر سر «مصداق» آن؟ فرضیه این مقاله آن است که اعتقاد شیعه به قدرت‌های غیبی اهل بیت علیهم‌السلام، به دلیل اتکای آن بر قید بنیادین «اذن الهی»، نه تنها مصداق غلو نیست، بلکه ریشه در ادله متقن قرآنی، روایی و براهین عقلی دارد. براین اساس، اتهام وهابیت از یک سو، ناشی از خلط میان «قدرت استقلالی» (که مختص ذات باری تعالی است) و «قدرت تبعی و مأذون» (که قابل تفویض به اولیاءالله است) و از سوی دیگر، محصول یک نزاع مصداقی است که به اشتباه به سطح یک مناقشه مفهومی و اعتقادی ارتقا داده شده است.

در این زمینه پژوهش‌هایی مانند آثار ذیل انجام شده است:

- ورتابی کاشانیان (۱۳۹۶) با رویکردی فلسفی - کلامی و با محوریت تحلیل مفهوم «توحید افعالی»، به بررسی تطبیقی تلقی شیعه و وهابیت از غلو پرداخته است. او تلاش کرده است تا با استفاده از منابع تفسیری و آرای ابن تیمیه و محمد بن عبدالوهاب، مبنای فکری اتهام غلو را واکاوی کند و ضمن استخراج ساختار منطقی استدلال وهابیت، نشان دهد که این دستگاه فکری در تحلیل رابطه «اذن الهی و فعل مأذون» دچار مغالطه مفهومی شده است. با این حال، تمرکز وی بر تحلیل نظری مفهوم غلو بوده و به بررسی خاص اتهام در باب قدرت‌های غیبی اهل بیت (علیهم‌السلام) پرداخته است.

- منتظری (۱۳۸۸): با رویکرد توصیفی - تحلیلی، به دفاع کلامی از عقاید شیعه در برابر تهمت غلو پرداخته و دیدگاه‌های عالمان وهابی را با آرای علمای امامیه تطبیق داده است. تمرکز او بر مباحث عمومی غلو است، نه بر مسئله خاص اعتقاد به قدرت‌های غیبی.

- رضوانی (۱۳۹۱): رضوانی با روش نقادانه و محوریت منابع درون‌وهابی، عقاید این فرقه را در حوزه توحید و شفاعت بررسی کرده و تناقض‌های درونی اندیشه ابن تیمیه را نشان داده است. هرچند اثر او در نقد نگاه ظاهری وهابیت مؤثر است، اما به وجه عقلی و تحلیل فلسفی اتهام غلو ورود مستقیم ندارد.

- موسوی (۱۴۰۲): با نگاهی انتقادی به رویکرد پژوهشگران سلفی ایرانی، نشان داده است که بخشی از پژوهش‌های معاصر دچار ساده‌سازی مفاهیم کلامی و خلط میان غلو و کرامت‌اند. با این حال، مطالعه او بیشتر ناظر به جریان‌شناسی فکری است و نقد مبنایی اتهام وهابیت به شیعه بررسی نشده است.

اما با وجود این پیشینه، هیچ‌یک از آثار ذکر شده به بررسی اختصاصی «اتهام غلو در اعتقاد به قدرت‌های غیبی اهل بیت (علیهم‌السلام)» پرداخته‌اند و اغلب در قلمرو تحلیل عام پدیده غلو باقی مانده‌اند. نوآوری این مقاله در آن است که با رویکردی تلفیقی - عقلی و نقلی - به تحلیل منطقی این اتهام می‌پردازد و باتکیه بر مفهوم ولایت تکوینی، تمایز میان قدرت استقلالی و قدرت مأذون را از پایه روشن می‌سازد. براساس این چارچوب، مقاله

حاضر ضمن پاسخ نقلی از قرآن و سنت فریقین و پاسخ عقلی مبتنی بر رابطه علت و معلول و قرب الهی، نشان خواهد داد که ریشه نزاع وهابیت و شیعه در سطح «مصادق گذاری» است، نه در تعریف مفهومی غلو، و از همین رهگذر، اتهام شرک و تکفیر بی پایه خواهد بود.

۱. مفهوم شناسی غلو و چارچوب نظری

غلو در لغت به معنای زیادت و بلندشدن است. در مثل گفته می شود آب دهان دانه گیاه را بلند و بزرگ کرد؛ یعنی بیشتر از اندازه اش گردانید. در لسان العرب غلو چنین معنا شده است: «غلو تجاوز کردن از حد و اندازه، و یا خارج شدن از حد اعتدال است» (ابن منظور، ۱۴۱۱ق، ج ۱۵، ص ۱۳۲). ابن اثیر اصل و ریشه کلمه غلو را به معنای ارتفاع و بلندی می داند و نیز تجاوز از حد و اندازه در هر چیز را غلو می نامد (ابن اثیر، ۱۳۶۷، ج ۳، ص ۳۸۲). به عبارت دیگر، واژه غلو در مقابل تقصیر است، و در لغت به معنای تجاوز از حد و افراط در شیء است؛ یعنی فرد یا چیزی بیش از آنچه در او است، توصیف شود (ابن منظور، ۱۴۱۱ق، ج ۱۵، ص ۱۳۲).

در تعریف اصطلاحی غلو گفته اند: «غلو، از حد گذشتن و بیرون رفتن از اعتدال و زیاده روی در حق پیامبران و امامان است» (مفید، ۱۴۱۴ق، ص ۱۰۹). رشید رضا یکی از عالمان اهل سنت در تفسیر آیه ۷۷ سوره مائده می نویسد: «غلو، افراط و تجاوز از حد و مرز در کارهاست. غلو در دین، به معنای تجاوز از حد وحی است به آنچه که نفس می پسندد» (رشید رضا، ۱۴۱۴ق، ج ۶، ص ۴۸۸).

سبحانی می نویسد که غلو زمانی محقق می شود که معتقد شوند امام معصوم، خالق، رازق، محیی و ممیت علی الاطلاق است؛ صفاتی که ذاتاً مختص به حق تعالی اند (سبحانی، ۱۳۸۷، ص ۱۱۵). در روایات محدثان شیعه نیز اعتقاد به حلول ذات الهی در اهل بیت به عنوان مصادق غلو ثبت شده است (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۲۵، ص ۳۴۶). از این منظر، مرز میان ایمان و غلو دقیقاً در نسبت دادن مرتبه الوهیت یا نفی بندگی برای مخلوق تعیین می شود. برخلاف آن، در گفتمان اهل سنت، تعریف غلو گسترده تر و شامل افراط در عمل و

مدح نیز است؛ ابن حجر آن را «مبالغه در چیزی و تجاوز از حد درباره آن شیء» می‌داند (ابن حجر عسقلانی، ۱۴۱۱ق، ج ۳، ص ۲۷۸). نزد اهل سنت، ممکن است افراط در عبادت یا ستایش صالحان غلو به شمار آید بی آنکه مستلزم تکفیر باشد. در میان سلفیان، به ویژه نزد ابن تیمیه، غلو به «مدح یا ذم بیش از استحقاق» تعریف شده است و او حدیث «ایاکم و الغلو فی الدین...» را دلیلی بر شمولیت اعتقادی و عملی غلو می‌داند؛ اما نقد وارد بر او این است که عملاً بیش از آنکه به افراط عملی پردازد، بر جنبه اعتقادی تمرکز کرده است (ابن تیمیه، ۱۴۱۹ق، ص ۳۲۸). تحلیل تطبیقی نشان می‌دهد که وجه اشتراک تعاریف، «تجاوز از حد شرعی/معقول» است؛ اما اختلاف اساسی در تعیین این حد نهفته است: دیدگاه شیعه، باتکیه بر جهان بینی توحیدی - تجلی محور، تنها نسبت دادن ربوبیت یا خالقیت مطلق به غیر خدا را غلو و کفر می‌داند؛ در حالی که دیدگاه اهل سنت و وهابیت دامنه غلو را به هر گونه افراط در اعتقاد یا عمل گسترش می‌دهد. این تفاوت گستره مفهومی موجب شده است که وهابیت، با برداشت عام خود، حتی باور به «قدرت باذن الله» در حق اولیای الهی را مصداق غلو به شمار آورد؛ حال آنکه، از منظر عقل و نصوص هر دو فریق، تمایز میان «قدرت مستقل» و «قدرت مأذون/باذن الله» محور حل اختلاف است.

چارچوب نظری مقاله: پژوهش با اتکا بر تحلیل تطبیقی لغوی - اصطلاحی و بازخوانی نصوص قرآنی و حدیثی فریقین، و با به کارگیری مفاهیم نظری «توحید افعالی»، «ولایت تکوینی» و تفکیک مفهومی «قدرت مستقل» در برابر «قدرت مأذون»، دنبال می‌شود. فرضیه محوری آن است که نزاع اصلی میان شیعه و وهابیت از حیث مفهوم، غلو نیست، بلکه در مصداق گذاری و در سطح فهم از قید «اذن الهی» قرار دارد. بنابراین نقد علمی دیدگاه وهابی بر مبنای تمایز ذکر شده و ترکیب استدلال نقلی و عقلی طرح می‌گردد.

۲. تبیین و نقد مبانی اتهام وهابیت

در این مبحث، بنیادهای معرفتی وهابیت در نسبت دادن اتهام «غلو» به شیعه، تبیین و تحلیل می‌شود؛ اتهامی که از محوری ترین منازعات کلامی میان دو مکتب پیرامون

اعتقاد به قدرت‌های غیبی اهل بیت (علیهم‌السلام) به شمار می‌آید. دغدغه‌ظاهری وهابیان در این باب، صیانت از توحید افعالی است؛ اما در واقع، فهم آنان از توحید در سطح ظاهر نصوص متوقف مانده و به درک فلسفی و تأویلی آن راه نیافته است؛ از این رو حقیقت توحید افعالی را نه به منزله تجلی فعل الهی در مراتب وجود، بلکه به صورت انحصار مکانیکی قدرت در ذات خدا تفسیر کرده‌اند. به سبب این نگرش، هرگونه نسبت قدرت یا تصرف تکوینی به غیر خدا، حتی با قید «بِإِذْنِهِ»، تجاوز از مرز توحید و ورود به حوزه شرک تلقی می‌شود (الفراوی، ۱۴۱۸ق، ج ۱، ص ۱۲۴). به نظر نگارنده، چنین قرائتی از توحید، در واقع حاصل تقلیل مفهومی آن به سطح ظاهری و لفظی و ناتوانی از فهم عقل فلسفی و قرآنی رابطه «اذن الهی» و «فعل مأذون» است. از همین رو، معرفت وهابی در این زمینه، بر مبنای «انحصار مطلق قدرت» بنا شده و از درک مفهوم «اذن الهی» در افعال مأذون عاجز مانده است.

در دستگاه فکری آنان، خدا فاعل حقیقی است و هیچ کس جز او نمی‌تواند در عالم تصرفی داشته باشد، حتی اگر آن تصرف با نص قرآنی به اذن خداوند نسبت داده شود. این مبنا در نگاه نخست، با اصل توحید سازگار می‌نماید؛ اما در تحلیل دقیق، نوعی خلط میان «توحید خالقیت» و «توحید وساطت» است؛ زیرا خداوند خود تصریح می‌کند که فیضش را از طریق اسباب و مظاهر جاری می‌سازد و برخی از بندگان خاص را مظهر قدرت و فعل خویش قرار می‌دهد. قرآن با آوردن قید «بِإِذْنِی» در افعال حضرت عیسی (علیه‌السلام) و «عَلَّمَ مِنَ الْكِتَابِ» (نمل، ۴۰) در وصف آصف بن برخیا، همین سلسله مأذون را تأیید کرده است؛ حال آنکه، وهابیت با تقطیع این آیات، معنا را منکر شده و از پذیرش حقیقت توحید سرباز زده است.

از سوی دیگر، اتهام غلو در قاموس وهابی، نه براساس اثبات استقلال قدرت، بلکه صرفاً براساس نسبت قدرت به غیر خدا شکل گرفته است؛ بدین معنا که حتی اگر مؤمنی به قدرت الهی اهل بیت به اذن خدا ایمان داشته باشد، در منطق آنان غالی است؛ زیرا قائل به توان غیرعادی در بشر شده است. این نگاه تقلیل‌گرا برخاسته از برداشت سطحی از نصوصی چون آیه «فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا» پس هیچ کس را با خدا نخوانید! (جن، ۱۸)

و حدیث نبوی «إياكم والغلو في الدين؛ از زیاده روی و افراط در دین سخت پرهیزید» است که ابن تیمیه و محمد بن عبدالوهاب بر آن تکیه کرده اند (ابن تیمیه، ۱۴۱۹ق، ص ۳۲۸؛ تیمی، ۱۴۲۰ق، ص ۲۶۵). در نتیجه، مبانی معرفتی وهابیت به جای تمایز گذاری میان قدرت استقلالی و قدرت مأذون، همه مصادیق قدرت روحانی را به یک شکل، در حکم شرک دانسته و راه فهم ظهور قدرت الهی در اولیا را بسته است. این خلط مبنا، چنان که در ذیل تحلیل خواهد شد، منشأ اتهامی شده است که نه مستند به قرآن است و نه مبتنی بر عقل، بلکه ریشه در تنگ نظری کلامی و تعصب تاریخی دارد. از همین منظومه فکری، ضرورت نقد روشمند دیدگاه وهابیت بر اساس اصول توحید افعالی و عقل فلسفی پدید می آید تا نشان داده شود که اعتقاد شیعه به قدرت های غیبی اهل بیت (علیهم السلام)، در حقیقت، عین توحید و نفی استقلال از خداست.

۱-۲. صورت بندی ادعای وهابیت

از منظر وهابیت، مبناي اتهام «غلو» به شیعه بر درک خاصی از توحید بنا شده است؛ در کی که بر اصل انحصار مطلق قدرت در ذات خداوند استوار است و هر گونه نسبت دادن تصرف یا قدرت تکوینی به غیر خدا را، حتی با قید «اذن الهی»، خروج از مرز توحید و ورود به شرک می داند. در این دستگاه معرفتی، خدا فاعل حقیقی است و هیچ مخلوقی، حتی مأذون از سوی خدا، حق تصرف در عالم را ندارد. این نگاه در ظاهر حافظ توحید افعالی است؛ زیرا قرآن به صراحت از جریان فیض الهی به وسیله اسباب و مظاهر سخن گفته است، چنان که در آیات مربوط به افعال حضرت عیسی (علیه السلام) «إِذْ نُنِي» و درباره آصف بن برخیا «عَلَّمَ مِّنَ الْكِتَابِ» (نمل، ۴۰) تصریح شده است؛ حال آنکه، وهابیت این قیدها را نادیده گرفته و به تقطیع معنا و نفی مفهوم تجلی پرداخته است.

بر پایه منابع اصیل وهابی، از جمله فتاوی محمد بن ابراهیم آل شیخ و مجموعه آثار ابن تیمیه و علمای نجد (آل شیخ، ۱۳۹۹ق، ج ۱۳، ص ۱۲۵؛ ابن تیمیه، ۱۴۱۶ق، ج ۳، ص ۳۹۵؛ جمعی از علمای نجد، ۱۴۱۲ق، ص ۶۶)، تصریح شده است که «برخی امور تنها در ید قدرت الهی است و کسی که معتقد به وجود چنین قدرت هایی در غیر خداوند باشد، مشرک و اهل غلو

است». بدین سان، در قاموس وهابی معیار غلو نه اثبات استقلال قدرت، بلکه صرف نسبت دادن توان به غیر خداست، حتی اگر با قید مأذون الهی همراه باشد.

در همین چارچوب، مفاهیمی چون استغاثه و توسل نیز محکوم شمرده می شوند؛ زیرا در منطق آنان طلب یاری از اولیای الهی مبنای اعتقاد به قدرت مستقل دانسته می شود. مهم ترین مستند قرآنی ایشان آیه «وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا» (جن، ۱۸) است که به زعم آنان، هرگونه دعا یا طلب از غیر خدا را عبادت غیرخدایی معرفی می کند (آل شیخ، ۱۳۹۹ق، ج ۱۳، ص ۱۲۶)؛ اما از نظر روش شناسی، این برداشت ناشی از خلط میان «دعاء عبادی» و «دعاء توسلی» است؛ زیرا در منطق قرآنی، صرف طلب یاری از موجودی مأذون، عبادت به شمار نمی آید و هرگز در تضاد با توحید افعالی نیست (سبحانی، ۱۳۸۷، ص ۱۱۶). این خطای معرفتی سبب توسعه بی ضابطه مفهوم شرک و تعمیم اتهام غلو به پیروان دیگر مذاهب شده است.

وهابیان علاوه بر این، برای اثبات موضع خود، به ظاهر برخی روایات استناد می کنند، از جمله حدیث نبوی «إياكم والغلو في الدين فإنما أهلك من كان قبلكم الغلو في الدين» که ابن تیمیه آن را مبنای جامع تعریف غلو قرار داده و هرگونه مدح یا ذم بیش از استحقاق را مصداق غلو دانسته است. وی نتیجه می گیرد که تعظیم اهل بیت و اعتقاد به قدرت های ماورایی در حق آنان نیز از مصادیق غلو و موجب موازات با شرک در امت های پیشین است (ابن تیمیه، ۱۴۱۹ق، ص ۳۲۸).

در دستگاه فکری ابن تیمیه و پیروان او همچون محمد بن عبدالوهاب، تحقق «غلو» در باور دینی، در دو مرتبه ترسیم می شود:

نخست، مرحله تعظیم غیر خدا در مقام فعل یا دعا؛

دوم، مرحله نسبت دادن نوعی تصرف غیبی به غیر خدا.

آنان هر دو مرتبه را ذیل مفهوم شرک می گنجانند و حتی مرحله نخست را برای صدور حکم تکفیر کافی می دانند. بر پایه این تلقی، مرز غلو نه در «تجاوز از حد شرعی توحید» که در «اصل نسبت دادن هرگونه قدرت به مخلوق» تعیین می شود؛ از این رو در منطق معرفتی وهابیت، نسبت تصرف غیبی، حتی اگر با قید «به اذن الهی» همراه باشد، از

مبانی شرک شمرده می‌شود. در نتیجه، آیات ناظر به قدرت‌های مآذون، نظیر «و تُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي» (مائده، ۱۱۰)، به جای آنکه تجلی توحید افعالی دانسته شوند، به صورت تأویلی محدود و با معنایی غیر حقیقی بازخوانی می‌گردند (ابن تیمیه، ۱۴۱۹ق، ص ۴۲۶؛ تمیمی، ۱۴۲۰ق، ص ۲۷۵).

در ارزیابی نهایی، این نگرش برآمده از خلط معرفتی میان «توحید ذاتی» و «توحید افعالی» است؛ زیرا وهابیت از پذیرش مشارکت مآذون در فعل الهی روی گردانده و آن را با استقلال فاعل یکی گرفته است؛ در حالی که عقیده شیعه بر نفی استقلال و اثبات وابستگی مطلق قدرت‌های اهل بیت (علیهم‌السلام) به اراده خداوند استوار است؛ از همین رو، اتهام غلو در چنین صورت‌بندی‌ای فاقد پشتوانه قرآنی و عقلی بوده و ناشی از تعصب فکری و اختزال مفاهیم الهی در چارچوبی محدود و بسته است؛ نگرشی که به جای پاسداری از توحید، راه شناخت تجلیات قدرت الهی در اولیا را مسدود می‌سازد.

۲-۲. پاسخ مبنایی اول (تفکیک میان قدرت استقلالی و قدرت به اذن الهی)

در تحلیل ریشه اتهام «غلو» از منظر وهابیت، پایه اصلی تمایز میان باور شیعه و ادعای خصم، در فهم دو مفهوم بنیادین «قدرت استقلالی» و «قدرت به اذن الهی» است. به تصریح منابع کلامی امامیه، اگر شیعه قائل به قدرت‌های غیبی اهل بیت (علیهم‌السلام) به صورت مستقل و جدا از اراده الهی بود، اتهام غلو و شرک موجه می‌نمود؛ اما در واقع، چنین استقلالی در منظومه اعتقادی شیعه وجود ندارد؛ زیرا اساس این نظام بر توحید افعالی و وابستگی مطلق افعال به مشیت الهی است. خداوند براساس حکمت خود، جلوه‌هایی از قدرت را در بندگان خاصی که در نهایت بندگی و عبودیت قرار دارند، متجلی می‌سازد (غفار، ۱۴۱۵ق، ص ۳۰). این عطای قدرت، نه استقلال، بلکه صورت ظهور اراده خداوند در وجود مآذون است، و همین بندگی مانع خروج از مدار عبودیت می‌شود؛ از این رو هر قدرتی در این مرتبه، در طول قدرت خدا قرار دارد، نه در عرض آن.

قرآن باتکیه بر اصل «بِإِذْنِي» در آیات مربوط به حضرت عیسی (علیه‌السلام) بر همین معنا تأکید کرده است: «و تُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَى بِإِذْنِي» (مائده، ۱۱۰). این

آیه‌ها با نسبت دادن فعل شفا و احیای مردگان به انسان، بلافاصله آن را به «اذن» الهی مقید می‌سازند تا روشن شود که فعل مأذون قائم بالذات نیست، بلکه جریان اراده حق در ظرف امکان بشری است.

در بیان عقلانی شیعه، این اصل در قالب آموزه «ولایت تکوینی» بازسازی شده است. براساس منابع معتبر مانند الجواهر السنیة حر عاملی، ولایت تکوینی نوعی جریان فیض الهی از طریق اولیاست، نه استقلال در تصرف. حر عاملی در حدیث قدسی نقل می‌کند: «بنده‌ام، مرا اطاعت کن تا تو را مانند خودم سازم... همان‌طوری که من هر چه اراده می‌کنم می‌شود، تو را هم همین‌طور سازم» (حر عاملی، ۱۴۰۲ق، ص ۷۰۹). محور این گزارش، اطاعت و اذن الهی است؛ یعنی هرگاه عبد به نهایت بندگی برسد، فعل خداوند به صورت مأذون در او ظهور می‌یابد. بنابراین اولیای الهی مظهر خدا هستند، نه شریک او؛ و امکان قدرت در آنان تنها در محدوده «به اذن الله» تحقق دارد.

از دیدگاه فلسفی نیز در نظام علت و معلول، هیچ فعل مستقل از علت بالاتر معنا ندارد؛ هر علت ولی معلول خود است و هر معلول در ولایت علت خویش قرار دارد. پس ولایت اولیا در بند شبکه علت الهی است و از اراده او جدا نمی‌شود. این معنا را قرآن در جمله کوتاه و جامع «فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ» (شوری، ۹) تثبیت می‌کند تا نشان دهد هر ولایت غیرالهی، تنها جلوه‌ای از ولایت خداست (طباطبایی، ۱۳۹۴ق، ج ۱۸، ص ۲۷). بدین ترتیب، اعتقاد شیعه به قدرت‌های غیبی اهل بیت نه تنها روا، بلکه عقل‌پذیر است؛ زیرا این قدرت‌ها از ذات آنان ناشی نیست، بلکه پرتویی از اراده خداوند در وجود بندگان خاص اوست؛ چنان‌که مفسران و متکلمان امامیه یاد کرده‌اند، هرگونه نسبت الوهیت یا خالقیت ذاتی به اهل بیت نفی شده و افعال ایشان در طول اراده پروردگار دانسته شده است (سبحانی، ۱۳۸۷، ص ۱۱۵).

این تمایز میان استقلال و اذن، اساس نفی اتهام غلو است؛ زیرا غلو فقط در نسبت دادن شأن الهی به غیر خدا تحقق می‌یابد، نه در پذیرش ظهور اراده الهی در انسان کامل. تعبیرهای قرآنی از قبیل «بِإِذْنِي» و «بِإِذْنِ اللَّهِ» معیار ارتباط فاعلیت الهی و انسانی‌اند، و هرگاه فعلی از مخلوق صادر شود، همان لحظه فعل خدا نیز در آن تحقق

دارد؛ از همین منظر، اهل بیت علیهم السلام مجرای قدرت خداوند هستند، نه هم عرضی او. براساس مبانی فلسفه اسلامی، نفس انسان کامل مظهر اراده خداست و در اتصال با عالم امر، فعل الهی را در ساحت امکان متجلی می سازد (صدرالمؤمنین، بی تا، ج ۶، صص ۱۲۶-۱۲۸). عقل نیز تصدیق می کند که بخشیدن چنین قدرتی به عبد، تجلی قدرت خداست، نه شریک سازی در آن (جوادی آملی، ۱۳۹۳، ج ۳، ص ۲۵۵). در نتیجه، همه دعاوی وهابیان از خلط میان «استقلال در قدرت» و «اذن در قدرت» ناشی شده است. اگر این تمایز پذیرفته شود، دیگر مجالی برای اتهام غلو باقی نمی ماند؛ زیرا شیعه اهل بیت را بندگان محبوب خداوند می داند که مشیت الهی در آنان جلوه کرده است؛ چنان که قرآن می فرماید: «وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ» (تکویر، ۲۹). به نظر نگارنده، این تمایز نه فقط پاسخ نهایی به شبهه غلو است، بلکه نشان دهنده عمق توحید در اندیشه شیعی است؛ زیرا هر چه از اولیا دیده می شود، پرتویی از اراده «فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ» است، و همین معنا جوهر توحید ناب و نفی مطلق شرک است.

۲-۳. پاسخ مبنایی دوم (ریشه یابی اختلاف؛ نزاع مصداقی یا مفهومی؟)

پس از تبیین تمایز میان «قدرت استقلالی» و «قدرت مأذون»، روشن می شود که اختلاف شیعه و وهابیت در باب قدرت های غیبی اهل بیت علیهم السلام، نه در مفهوم غلو، بلکه در مصداق آن است. هر دو مکتب در تعریف غلو متفق اند که نسبت دادن شأن الهی یا استقلال در فعل به غیر خدا کفر است. با این حال، وهابیت هنگامی که شیعه همان قدرت مأذون الهی را برای اهل بیت علیهم السلام اثبات می کند، آن را مصداق غلو می شمارد؛ در حالی که همان قدرت را در برخی صحابه، بدون هیچ اعتراض، می پذیرد.

این تناقض در منابع معتبر آنان آشکار است. در کتاب البداية و النهایة آمده است که عمر بن خطاب در مدینه ندا داد «یا ساریة الجبل» و فرمانده سپاهش در نهاوند از فاصله ای صدها کیلومتری آن را شنید. ابن تیمیه این واقعه را با عنوان «کشف روحانی» یا «الهام خاص» تأیید می کند و هرگز آن را شرک یا غلو نمی خواند (ابن تیمیه، ۱۴۱۶ق، ج ۳، ص ۳۹۵). همچنین گزارش فروکش کردن نیل با نوشته عمر و توقف زلزله مدینه با ضرب

تازیانه او از سوی آل شیخ نقل شده است و هیچ واکنش تکفیری نسبت به آن دیده نمی‌شود (آل شیخ ۱۳۹۹ق، ص ۷۳). موارد مشابه در آثار ابن حجر در فتح الباری و نزد قرطبی نیز ثبت است (ابن حجر عسقلانی، ۱۴۲۰ق، ج ۱۳، ص ۲۷۸؛ قرطبی، ۱۳۶۴، ج ۱۶، ص ۲۲). بنابراین وهابیت اصل وجود قدرت‌های غیبی در غیر خدا را می‌پذیرد؛ اما همین اعتقاد را اگر به اهل بیت علیهم‌السلام نسبت داده شود، انکار می‌کند.

قرآن نیز به صراحت از وجود قدرت‌های تکوینی مأذون در بندگان صالح یاد می‌کند؛ چنان‌که در داستان آصف بن برخیا آمده است: «قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ» (نمل، ۴۰) که نشان می‌دهد قدرت الهی به اذن خدا در غیرانبیا نیز ممکن است. پس نه اصل وجود قدرت غیبی و نه امکان صدور آن از اولیای الهی نفی نشده است، بلکه وهابیت تنها مصداق آن را برای اهل بیت محدود و انکار کرده است.

این انکار وهابیت نه بر استدلال قرآنی یا عقلی، بلکه بر زمینه‌های تاریخی و انگیزه‌های سیاسی در تقلیل مقام اهل بیت مبتنی است. در جمع‌بندی، می‌توان گفت وهابیت با پذیرش کرامات و تصرفات غیبی در صحابه و اولیای خود، اصل قدرت مأذون را قبول دارد؛ اما هنگام سخن از اهل بیت، آن را نفی می‌کند. در نتیجه، اختلاف میان دو مکتب، صرفاً مصداقی است و ریشه‌ای معرفتی ندارد. اتهام غلو به شیعه از خلط و تعصب ناشی شده و از دایره شرک و توحید حقیقی بیرون است.

۳. ادله نقلی بر جواز اعتقاد به قدرت‌های غیبی

در منابع نقلی، قرآن و سنت به روشنی امکان صدور افعال غیبی از بندگان مأذون الهی را می‌پذیرند. وهابیت باتکیه بر ظاهر آیات، هرگونه نسبت قدرت به غیر خدا را شرک می‌داند؛ در حالی که آیات ناظر به حضرت عیسی علیه‌السلام و آصف بن برخیا نشان می‌دهد قدرت مأذون، تجلی اراده خداست، نه استقلال از او. بدین سان، اعتقاد شیعه به قدرت‌های غیبی اهل بیت علیهم‌السلام، ادامه همان سنت قرآنی «بِإِذْنِي» است و نفی آن، انکار نصوص وحیانی است. ریشه نزاع نه در اصل قدرت، بلکه در انحصار مصداق آن از سوی وهابیت است.

۳-۱. شواهد قرآنی

قرآن کریم به عنوان منبع مشترک میان فریقین، اصلی ترین شاهد نقلی در اثبات امکان صدور افعال غیبی از بندگان مأذون الهی است. وهابیان با استناد به ظاهر برخی آیات، هرگونه نسبت قدرت به غیر خداوند را مصداق غلو و شرک تلقی می کنند، از جمله معتقدند: «برخی امور تنها در ید قدرت الهی است و کسی که قائل به وجود این گونه قدرت ها در غیر خدا باشد، مشرک و غالی است» (آل شیخ، ۱۳۹۹ق، ج ۱۳، ص ۱۲۵؛ ابن تیمیه، ۱۴۱۶ق، ج ۳، ص ۳۹۵)؛ چنین برداشتی موجب تکفیر شیعه در اعتقاد به کرامات اهل بیت علیهم السلام شده است.

اما با رجوع دقیق به نصوص قرآن روشن می شود که خداوند خود صدور برخی افعال فوق قدرت بشری را به پیامبران و اولیای خاص نسبت داده، با این تأکید که این افعال به اذن او تحقق یافته اند، نه به استقلال از اراده اش. نمونه روشن، آیات مربوط به حضرت عیسی علیه السلام است که در آن ها چند سطح از قدرت های غیرمتعارف و تکوینی به وی نسبت داده شده است و همه آن ها با قید «بِإِذْنِي» همراه اند: «وَتُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي» (مائده، ۱۱۰). در این آیه، سه مرتبه از افعال ماورایی ذکر شده است: شفای کور مادرزاد و پیس، خلق موجود زنده از ماده بی جان و احیای مردگان. نکته شایان توجه در همه این موارد، تکرار صریح قید «بِإِذْنِي» در هر سه فعل است؛ بدین معنا که منشأ قدرت، استقلالاً از عیسی علیه السلام نیست، بلکه فعل او مجرای تحقق اراده خداوند است (طباطبایی، ۱۳۹۴ق، ج ۶، ص ۳۱۸). به نظر نگارنده، قرآن در همین سیاق، مرز میان «قدرت استقلالی» و «قدرت مأذون الهی» را تبیین کرده و با دو تأکید پیاپی بر اذن، هرگونه تصور شرک را نفی نموده است؛ از این رو اگر وهابیت نسبت صدور این افعال را شرک بداند، لازمه اش آن است که خود قرآن را نیز در نسبت دادن این قدرت ها مشرکانه بداند که این عقلاً و نقلاً محال است.

در تأمل بر تعبیر «تَخْلُقُ» نیز باید گفت، برخلاف تفسیر وهابیت که آن را به «صورت دادن» فرو کاسته اند (قرطبی، ۱۳۶۴، ج ۱۶، ص ۲۹)، ظاهر آیه دلالت بر خلق حقیقی دارد؛ زیرا نتیجه فعل با عبارت «فَتَكُونُ طَيْرًا» بیان شده که به معنای ایجاد موجود زنده

است، نه صرف تصویرسازی. تکرار ساختار سبب و مسبب در آیه، یعنی «تَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ» نمودار رابطه علی میان اراده مأذون عیسی علیه السلام و فعل الهی است؛ و همین رابطه تکوینی، برهان قرآنی وجود قدرت‌های غیبی مأذون را اثبات می‌کند، نه نفی آن. افزون بر مورد حضرت عیسی علیه السلام، قرآن در موارد دیگری نیز دلالت صریح بر امکان صدور افعال خارق‌العاده از غیرانبیا دارد. شاخص‌ترین نمونه، داستان حضرت سلیمان علیه السلام و آوردن تخت بلقیس است. آیه می‌فرماید:

«قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ» (نمل، ۳۸)

و به دنبال آن آمده است:

«قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَوْفُكَ فَلَمَّا رَأَاهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ» (نمل، ۴۰).

در این آیات، صحنه تحقق قدرتی بیان شده است که حتی از توان انبیای معمول فراتر می‌رود. شخصی که قرآن او را با وصف «الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ» معرفی کرده است، تخت عظیم بلقیس را در زمانی کمتر از برگرداندن نگاه، از سرزمین سبأ به نزد سلیمان علیه السلام منتقل ساخت. نکته بنیادین این است که قرآن، عمل او را با سکوت و تأیید نقل کرده است و هیچ انکاری در لسان آیه وجود ندارد، بلکه ثبوت فعل را به عنوان واقعیتهای محقق، گزارش می‌کند.

عبارت «عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ» خود ناظر بر منشأ قدرت است. علم به کتاب، مظهر قرب الهی و ارتباط خاص با خداست، نه قدرت استقلال‌ی بشری. در واقع، علم الهی همان اذن ربوبی است که قدرت تکوینی را در وجود انسان جاری می‌سازد (طباطبایی، ۱۳۹۴ق، ج ۱۵، ص ۵۱۸). از این رهگذر، قرآن کریم به صراحت امکانی را برای صدور افعال غیبی از اولیایی غیر از پیامبران اثبات می‌کند و بدین وسیله حدّ ادعای وهابیت را که چنین امکانی را نفی مطلق می‌داند، ابطال می‌نماید.

از مجموع این آیات برمی‌آید که قدرت‌های غیبی و کرامات نه تنها در انبیا، بلکه در برخی اولیای الهی نیز به اذن خداوند امکان وقوع یافته است. بنابراین شیعه در اعتقاد به قدرت‌های غیبی اهل بیت علیهم السلام در حقیقت بر سنت قرآنی تکیه دارد؛ چنان که قرآن خود،

قدرت را به بندگان خاص نسبت می‌دهد؛ ولی در هر مورد، قید «اذن» را بیان می‌کند تا توحید محفوظ بماند و عبودیت در اوج خود به ظهور رسد.

براساس نصوص بالا، عقیده شیعه درباره ولایت تکوینی و قدرت‌های غیبی اهل بیت علیهم‌السلام کاملاً در چهارچوب توحید و اذن الهی قرار دارد. هر قدرتی که از بندگان صالح صادر شود، فیضی از اراده خدا و مظهر ربوبیت او در تکوین است؛ از این رو نسبت دادن چنین قدرت‌هایی به اولیای الهی نه غلو، بلکه استمرار همان منطق قرآنی «بِإِذْنِي» است؛ و تکفیر آن، به تعبیر نگارنده، پانهادن از حیطة شرع به وادی غلو حقیقی است.

۲-۳. شواهد روایی در منابع اهل سنت و سلفیه

متون معتبر اهل سنت و حتی آثار منسوب به وهابیان، مملو از گزارش‌هایی است که بر وجود قدرت‌های ماورایی و غیبی در میان برخی صحابه و اولیای الهی دلالت دارد. در این منابع، وقایعی نقل شده است که وقوع آن جز به نوعی تصرف تکوینی یا علم غیبی قابل تفسیر نیست. نکته بنیادین اینجا است که وهابیان، علی‌رغم پذیرش این روایات و عدم نسبت غلو به راویان یا قائلان آن، همین نوع قدرت را در حق اهل بیت علیهم‌السلام انکار کرده و مستوجب تکفیر دانسته‌اند که خود، تناقضی آشکار در مبنای آنان است.

در کتاب البدایة والنهاية اثر ابن کثیر دمشقی، از منابع مورد پذیرش سلفیان و وهابیان، روایتی بلند درباره عمر بن خطاب نقل شده است که در صحن خطبه جمعه، به صورت غیرطبیعی از فاصله چند صد فرسنگ با لشکر خود در نهاوند ارتباط برقرار می‌کند. ابن کثیر می‌نویسد: «عمر بر منبر مدینه خطبه می‌خواند که ناگهان سه بار فریاد زد: «یا ساریه الجبل» و پس از نماز پرسیدند چرا چنین گفتی؟ عمر گفت: در حال خطبه، نگاهی به ملکوت زمین کردم و دیدم لشکر در نهاوند در محاصره است. خطاب کردم به فرمانده که خود را به کوه برساند تا از دو طرف در تنگنا نیفتد. بعد از ماه‌ها، وقتی لشکر بازگشت، گفتند: در آن روز صدای تو را شنیدیم و به سمت کوه رفتیم و نجات یافتیم» (ابن کثیر دمشقی، ۱۴۰۷ق، ج ۷، ص ۱۳۰).

این روایت، از نظر عقل و تجربه، جز به علمی غیبی قابل تفسیر نیست؛ زیرا این

ادراک در فاصله هزاران کیلومتر خارج از قلمرو حواس و ابزارهای بشری قرار دارد. عجیب آنکه ابن تیمیه، متکلم بزرگ سلفی، نه تنها این روایت را بیان کرده، بلکه به جای انکار، به تبیین نحوه رسیدن صدا پرداخته و آن را از شواهد کرامت دانسته است (ابن تیمیه، ۱۴۰۴ق، ج ۲، ص ۱۴۰). پذیرش این نمونه توسط ابن تیمیه خود شاهدی است بر اینکه سلفیان در برابر قدرت‌های خارق عادت زمانی که راوی آن یکی از خلفا باشد، رویکردی تأییدآمیز دارند؛ اما به همان ویژگی در اهل بیت (علیهم السلام) که با سند قرآنی و روایی اثبات شده است، برچسب غلو و شرک می‌زنند.

نمونه دیگر از همین سنخ، واقعه فروکش کردن سیل رود نیل در دوران خلافت عمر بن خطاب است. مورخان اهل سنت آورده‌اند که عمر نامه‌ای به نام نیل نوشت و در آن از خدا طلب فرونشستن آب کرد، و پس از انداختن نامه در رودخانه، فوراً جریان طغیان متوقف شد (فخرالدین رازی، ۱۴۲۰ق، ج ۲۱، ص ۴۳۳). همچنین در همان منابع آمده است که عمر با زدن تازیانه‌ای به زمین، موجب توقف زلزله مدینه شد (فخرالدین رازی، ۱۴۲۰ق، ج ۲۱، ص ۴۳۴). این دسته روایات مورد پذیرش عموم اهل سنت است و حتی وهابیان در برابر آن‌ها هیچ واکنش تکفیری نشان نداده‌اند. در نهایت، برخی محدثان متأخر در سند آن‌ها مناقشه کرده‌اند (الفراوی، ۱۴۱۸ق، ج ۱، ص ۱۲۵)؛ ولی نه به عنوان انکار اصل کرامت، بلکه به عنوان بحث رجالی. این خود نشان می‌دهد که وهابیت در عمل میان مصادیق متفاوت دو معیار دارد: اگر کرامت برای شخصیت‌هایی چون عمر بن خطاب یا برخی صحابه نقل شود، آن را از باب «کشف و کرامت» می‌پذیرد و در محدوده ایمان جای می‌دهد؛ اما همین نوع قدرت اگر برای معصومان و اولیای اهل بیت (علیهم السلام) بیان شود، آن را «غلو» و «شرک» می‌نامد.

توجه به این دوگانگی، مبنای نقد اصلی است. اگر ملائک غلو، نسبت دادن قدرت غیبی به غیر خداست، پس باید همه این موارد - از جمله «یا ساریة الجبل» - نیز مصداق غلو دانسته شود؛ اما چون در مبنای عقلانی آنان، امکان این قدرت با اذن الهی پذیرفته شده، پس انکار آن درباره اهل بیت (علیهم السلام) تنها اختلاف مصداقی و برآمده از تعصب است، نه یک اختلاف مفهومی در توحید.

منابع یادشده نشان می‌دهد که وجود قدرتی ورای قوانین طبیعی، در دیدگاه اهل سنت امری پذیرفته شده است و هیچ برخورد اعتقادی با آن صورت نمی‌گیرد. از همین رو، ادعای وهابیت مبنی بر اینکه «هر نسبت قدرت به غیر خدا شرک است»، نه با متون خودشان سازگار است و نه با منطق قرآن. پذیرش چنین کرامتی در حق عمر بن خطاب و در عین حال تکفیر شیعه برای اعتقاد به قدرت مأذون در اهل بیت علیهم‌السلام، مصداق بارز تناقض مبنایی در فهم توحید افعالی است.

به نظر نگارنده، این دوگانگی وهابیت نشانگر آن است که مشکل آنان نه در اصل اعتقاد به قدرت‌های غیبی، بلکه در خصوص ولایت اهل بیت علیهم‌السلام است. قرآن و سنت، هر دو بر امکان صدور افعال غیبی از بندگان صالح با «اذن الهی» تصریح دارند. بنابراین اگر پذیرش روایاتی همچون «یا ساریة الجبل» کفر و غلو نیست، اعتقاد به قدرت اهل بیت علیهم‌السلام باتکیه بر همان منطق و با استنادی بسیار قوی‌تر نیز مصداق نه کفر، بلکه ایمان است. وهابیت با نادیده گرفتن این ملاک تنها از مسیر انصاف علمی خارج شده و از نزاع مفهومی به نزاع مصداقی تنزل یافته است؛ چنان‌که نتیجه آن، تکفیر بر مبنای تعصب، نه بر پایه دلیل است.

۴. برهان عقلی بر امکان ولایت تکوینی

ولایت تکوینی، از بنیادی‌ترین مباحث کلامی در فلسفه نبوت و امامت است و به منزله قدرت تصرف اولیای الهی در عالم به اذن خداوند شناخته می‌شود. این ولایت به هیچ وجه استقلال از اراده الهی ندارد، بلکه تجلی همان قدرت خدا در انسان کامل است. عقل این حقیقت را بر پایه نظام علی و معلولی توضیح می‌دهد؛ زیرا هر علت نسبت به معلول خود ولایت دارد، و در جهان هستی نیز رابطه خالق و مخلوق بر همین اصل بنا شده است. اگر خدا اراده کند بنده‌ای مظهر قدرت او باشد، فعل آن بنده در امتداد فعل الهی معنا می‌یابد، نه در عرض آن. در نتیجه، ولایت تکوینی عین توحید افعالی است، نه نقض آن (زرگر مرادی، ۱۳۹۳، ص ۶۶).

از دیدگاه فلسفی، هر تصرف تکوینی تنها در شأن موجودی ممکن است که واسطه

فیض الهی در نظام وجود باشد. در مراتب هستی، هر مرتبه عالی تر نسبت به مرتبه پایین تر ولایت دارد. انسان نیز بر بدن و قوای ادراکی خویش ولایت دارد؛ ازاین رو اگر از مرتبه مادی فراتر رود و در مقام قرب الهی فانی در اراده خدا شود، اراده اش مجرای تحقق اراده الهی در عالم تکوین خواهد بود. این قرب، ملازم با فنای اراده عبد در اراده حق است، نه شریک شدن در عمل خداوند (خباز، ۱۳۹۲، ص ۱۱۱).

بنابراین «ولایت تکوینی» نه شرکت در فعل خدا، بلکه تجلی قدرت الهی در بندگان مطیع و مقرب است. همان گونه که نفس انسان در بدن تصرف می کند بدون استقلال از ذات او، اولیای الهی نیز به اذن حق در گستره ای از هستی تصرف دارند. قرآن حصر ولایت را در خدا بیان می کند - «فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ» (شوری، ۹) - و در عین حال، ولایت مأذون را تثبیت می نماید؛ زیرا همه ولایت های دیگر شعاع همان ولایت حقیقی اند. آیات پرشماری با قید «بِإِذْنِي» و «بِإِذْنِ اللَّهِ» افعال غیبی را به بندگان نسبت داده اند و همین قید، ثبوت وابستگی را نشان می دهد. از نگاه فلسفه اسلامی، نفس انسانی چون مخلوق الهی است، ذاتاً استعداد تصرف در موجودات دارد؛ اما تعلقات مادی، مانع فعلیت این توانایی است. هر چه انسان از حدود مادی فاصله گیرد و به قرب الهی نزدیک تر شود، قدرت ولایت در او بالفعل تر می گردد. در اولیای الهی، این قدرت در کامل ترین مرتبه تحقق یافته است؛ زیرا آنان مجاری مستقیم اراده الهی در عالم اند. صدر المتألهین در تفسیر این معنا، ولایت تکوینی را نوعی اتحاد اراده عبد و رب در حوزه تجلی می داند، نه ترکیب دو اراده مستقل. براساس قاعده «بساطت وجود»، هر فعل ولی خدا از سنخ تصرف الهی است، نه فعلی جدا از او (صدر المتألهین، بی تا، ج ۲، ص ۴۱۴).

از منظر علم کلام نیز، این برهان عقلی پاسخی روشن به شبهه وهابیت است که ولایت تکوینی را شرکت در افعال قلمداد می کند. عقل و نقل، هر دو تأیید می کنند که هر فاعلی که خود معلول علت بالاتر باشد، استقلال ندارد، و افعال او در طول اراده آن علت انجام می شود. اولیای الهی نیز همین گونه اند؛ چون در قرب الهی فانی شده اند، تصرفشان جریان اراده خداست از مسیر نفوس مأذون (پویان، ۱۳۹۹، ص ۱۶۶). در نتیجه، ولایت تکوینی نه خروج از توحید، بلکه تحقق عینی آن است. جمع عقل و نقل در این

باب چنین است: عقل امکان ولایت تکوینی را بر پایه اصل علیت و نفی استقلال اثبات می‌کند، و نقل، و وقوع آن را در انبیا و اولیای الهی گزارش می‌دهد. این هماهنگی، اعتقاد شیعه را استوار می‌سازد؛ زیرا باور به قدرت اهل بیت علیهم‌السلام به اذن الهی، بیان فلسفی و ایمانی همان توحید افعالی است. انکار این معنا نه دفاع از توحید، بلکه محروم شدن از فهم فلسفی تجلی قدرت الهی است. نتیجه آنکه، اعتقاد شیعه به ولایت تکوینی اهل بیت علیهم‌السلام نه غلو، بلکه تأکید بر توحید خالص و تجلی ایمان به اراده مطلق خداوند در بندگان صالح است؛ حقیقتی که وهابیت با نادیده گرفتن آن، از منطق قرآن و عقل فاصله گرفته و در تناقض با مبانی توحید واقع شده است.

نتیجه‌گیری

مبانی اتهام وهابیت علیه شیعه در مسئله قدرت‌های غیبی اهل بیت علیهم‌السلام، ناشی از خلط میان دو مفهوم بنیادین در کلام اسلامی است: «قدرت استقلالی» که مختص ذات الهی است، و «قدرت مأذون» که به اذن و اراده خدا در بندگان خاص تحقق می‌یابد. شیعه هیچ‌گاه اهل بیت علیهم‌السلام را در عرض خدا قرار نداده، بلکه ایشان را مجرای اراده الهی دانسته است؛ از این رو اعتقاد به قدرت‌های غیبی آنان در حقیقت تصدیق توحید افعالی است، نه خروج از آن.

- نخست، براساس قرآن و سنت، هر قدرتی از بندگان خاص صادر شود، تنها در چارچوب «بِإِذْنِ اللَّهِ» معنا می‌یابد و انکار آن، انکار صریح مفاهیم قرآنی است؛ از این رو اعتقاد به قدرت مأذون، مصداق غلو نیست، بلکه مظهر ایمان حقیقی به اراده الهی است.

- دوم، اختلاف میان شیعه و وهابیت نه در تعریف غلو، بلکه در تطبیق مصداق آن است. وهابیت، همان قدرت‌های مأذون الهی را که برای صحابه و خلفای خود می‌پذیرد، در مورد اهل بیت علیهم‌السلام منکر می‌شود و از این رهگذر نزاعی مصداقی را به خطا به سطح اختلاف مفهومی ارتقا می‌دهد؛ در حالی که معنای غلو در هر دو مکتب واحد است و تنها مصداق مورد پذیرش متفاوت‌اند.

- سوم، اعتقاد شیعه به قدرت‌های غیبی، مستند به براهین متقن نقلی و عقلی است. قرآن با تصریح به افعال خارق‌العاده مأذون در حضرت عیسی علیه السلام و آصف بن برخیا، و سنت با روایات کرامات عمر بن خطاب و اولیای الهی، اصل این امکان را تأیید می‌کند؛ افزون بر این، عقل نیز بر مبنای علیت، ولایت تکوینی را امری معقول در شعاع اراده خداوند می‌داند.
- چهارم، باوجود چنین ادله‌ای، اصرار بر تکفیر و اتهام غلو نه دفاع از توحید است، بلکه خود تجاوز از حدود شرع و انصاف علمی است. وهابیت با این رویکرد، حقیقت توحید تجلی‌محور را نادیده گرفته و در نهایت به غلوی دیگر گرفتار شده است؛ غلو در انکار مظاهر قدرت خداوند در اولیای صالح که عین قصور معرفتی و افراط فکری است.

فهرست منابع

- * قرآن کریم (مترجم: آیت الله مکارم شیرازی).
- آل شیخ، محمد بن ابراهیم. (۱۳۹۹ ق). فتاوی و رسائل (محقق: محمد بن عبدالرحمن بن قاسم ج ۱۳). مکه: مکتبه الحکومه.
- ابن اثیر، مبارک بن محمد. (۱۳۶۷). النهایة فی غریب الحدیث و الأثر (ج ۳، چاپ چهارم). قم: نشر اسماعیلیان.
- ابن تیمیه، احمد بن عبدالحلیم. (۱۴۰۴ ق). دقائق التفسیر (محقق: محمدسید جلیند، ج ۲، چاپ دوم). دمشق: مؤسسة علوم القرآن.
- ابن تیمیه، احمد بن عبدالحلیم. (۱۴۱۶ ق). مجموع الفتاوی (محقق: عبدالرحمن بن محمد بن قاسم ج ۳). مدینه منوره: مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف.
- ابن تیمیه، احمد بن عبدالحلیم (۱۴۱۹ ق). اقتضاء الصراط المستقیم لمخالفة أصحاب الجحیم (محقق: ناصر عبدالکریم العقل، چاپ هفتم). بیروت: دار عالم الکتب.
- ابن حجر عسقلانی، شهاب الدین احمد بن علی. (۱۴۱۱ ق). تقریب التهذیب (ج ۱۳). حلب: دار الرشید.
- ابن حجر عسقلانی، شهاب الدین احمد بن علی. (۱۴۲۰ ق). فتح الباری فی شرح صحیح البخاری (ج ۱۳). بیروت: دار الکتب العلمیه.
- ابن کثیر دمشقی، اسماعیل بن عمر. (۱۴۰۷ ق). البدایة والنهایة (ج ۷). بیروت: دار الفکر.
- ابن منظور، محمد بن مکرم. (۱۴۱۱ ق). لسان العرب (ج ۱۵). بیروت: دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع.
- پویان، مرتضی. (۱۳۹۹). برهان وجودی بر مبنای حکمت متعالیه و عرفان. قم: بوستان کتاب.
- تمیمی، محمد بن عبد الوهاب. (۱۴۲۰ ق). أصول الإیمان (محقق: باسم فیصل الجوابره، چاپ پنجم). ریاض: وزارة الأوقاف و الشؤون الإسلامية.

جمعی از علمای نجد. (۱۴۱۲ ق). مجموعه الرسائل والمسائل النجدية. رياض: دارالعاصمة.

جوادى آملی، عبدالله. (۱۳۹۳). رحيق مختوم (ج ۳، چاپ پنجم). قم: نشر اسراء.

حر عاملی، محمد بن حسن. (۱۴۰۲ ق). الجواهر السنية في الأحاديث القدسية. بيروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات.

خباز، سيدضياء. (۱۳۹۲). الولاية التكوينية بين القرآن و البرهان. قم: نشر باقيات.

رشيدرضا، محمد. (۱۴۱۴ ق). تفسير المنار (ج ۶، چاپ اول). بيروت: دارالمعرفة.

رضوانی، علی اصغر. (۱۳۹۱). نقد وهابيت در درون. تهران: مؤسسه فرهنگي هنري مشعر.

زرگر مرادی، طاهره السادات. (۱۳۹۳). ولايت تكويني انسان كامل. تهران: نشر اميرسيدعلی زاده.

سبحانی، جعفر. (۱۳۸۷). راهنمای حقيقت (چاپ پنجم). تهران: نشر مشعر.

صدرالمتألهين شيرازی، محمد بن ابراهيم. (بی تا). الحكمة المتعالية في الأسفار العقلية الأربعة (ج ۶، ۲). قم: انتشارات المصطفوی.

طباطبائی، محمدحسين. (۱۳۹۴ ق). الميزان في تفسير القرآن (ج ۱۸). قم: انتشارات اسماعيليان.

غفار، عبدالرسول. (۱۴۱۵ ق). شبهة الغلو عند الشيعة. بيروت: دارالمحجة البيضاء.

فخرالدين رازی، محمد بن عمر. (۱۴۲۰ ق). مفاتيح الغيب (ج ۲۱، چاپ سوم). بيروت: دار إحياء التراث العربي.

قرطبي، محمد بن احمد. (۱۳۶۴). الجامع لأحكام القرآن (ج ۱۶، چاپ اول). تهران: نشر ناصر خسرو.

مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۳ ق). بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار (ج ۲۵، چاپ دوم). بيروت: مؤسسة الوفاء.

مفيد، محمد بن محمد. (۱۴۱۴ ق). تصحيح الاعتقادات (چاپ دوم). قم: كنز ره شيخ مفيد.

منتظري، اكرم. (۱۳۸۶). نقد و بررسی اتهام غلو به شيعة از كتاب «علماء الشيعة يقولون» (استاد راهنما: غلامحسين تاجري نسب). پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه قم، دانشکده الهيات و معارف اسلامي.

موسوی، سید محمد مهدی. (۱۴۰۲). آسیب‌شناسی غلوپژوهی در اندیشه سلفی‌گری ایرانی. تحقیقات کلامی، ۱۱(۴۱)، صص ۶۴-۹۱.

النفاوی، احمد بن غانم. (۱۴۱۸ ق). الفواکه الدوانی علی رسالة ابن أبی‌زید القيروانی (ج ۱). بیروت: دارالکتب العلمیة.

ورتابی کاشانیان، مصطفی. (۱۳۹۶). نقد دیدگاه وهابیت در متهم ساختن شیعه به غلو با تکیه بر کلام عقلی و استدلالی. پایگاه تخصصی وهابیت‌پژوهی و جریان‌های سلفی.